

MARIA VERTAN

SIGILII
de sate, comune și târguri din Banatul istoric
(secolele XVIII-XIX)

Catalog

Editura BRUMAR
Timișoara – 2006

Coperta, tehnoredactarea computerizată, prelucrări digitale: Dan Pura

STUDIUL INTRODUCȚIV

Sigilografia - disciplină auxiliară a istoriei - este un domeniu de cercetare mai puțin abordat sau, în orice caz, inegal abordat¹. Studiul sigiliilor de localități s-a îndreptat cu precădere spre comunitățile urbane și numai parțial și sporadic spre comunitățile rurale. În general, cercetătorii s-au orientat spre studierea colecțiilor de matrice sigilare aflate în păstrarea unor muzee sau a Arhivelor Naționale sau spre prezentarea unuia sau mai multor sigilii aflate pe un număr redus de documente. Această situație se poate explica din mai multe puncte de vedere. Mai întâi matricele sigilare sunt mai accesibile cercetătorului, ele fiind evidențiate în colecții specializate. În al doilea rând - și credem, cel mai important - dificultatea cercetării sigiliilor aflate pe documente este infinit mai mare decât cea a matricelor sigilare întrucât nu întotdeauna inventarele de arhivă precizează existența sigiliilor pe documente, iar volumul documentelor ce ar trebui investigate este imens.

Dacă matricele sigilare oferă cercetătorului de cele mai multe ori siguranța vizualizării tuturor elementelor reprezentate, sigiliile aflate pe documente sunt de foarte multe ori degradate sau prost amprentate, ceea ce, desigur, complică actul de cercetare. În schimb, studiul sigiliilor aflate pe documente permite luarea în considerație și a altor elemente de studiu, complementare, precum: data documentului, genul acestuia, semnătura, tehnica de realizare a amprentei sigilare, culorile folosite, scopul utilizării sigiliului, perioada de utilizare a unui anumit tip de sigiliu etc. Coroborarea tuturor acestor elemente de context documentar permite o interpretare mult mai corectă a fenomenului sfragistic în general, dar și a fiecărui sigiliu în parte. În cazul sigiliilor fără an de emisie, data documentului poate fi coroborată cu elementele grafice din conținutul sigiliului, ceea ce ajută foarte mult la stabilirea datei de emisie, adică de intrare în uz a unui sigiliu. De asemenea, studiul impresiunilor sigilare și a documentelor pe care sunt realizate permite o analiză mai profundă a rolului emitentului actului – în cazul nostru administrația comunală – în ierarhia instituțională, dar și în cadrul comunității locale pe care o reprezintă și o servește.

Prin sigiliu se înțelege, în terminologia de specialitate, impresiunea realizată pe un document prin aplicarea matricei sigilare peste un material menit să înregistreze însemnele gravate în matrice. Sigiliul este principalul mijloc de validare a documentelor, el purtând în câmp semnele proprii ale unei autorități sau persoane fizice ori morale, în vederea probării voinței posesorului². Sigiliul asigură deplina recunoaștere a conținutului actelor.

În Moldova și Țara Românească satele au beneficiat de dreptul de sigiliu după introducerea Regulamentului Organic, când satele devin unități

1 Maria Dogaru, *Din bibliografia sigilografică românească*, în *Revista Arhivelor*, nr. 4/1989.

2 *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Ed. Șt. și Encicl., 1982, p. 163.

administrativ-teritoriale³. Mai exact, în Moldova sigiliile sătești au fost introduse în anul 1835, iar în Țara Românească în anii 1835-1836⁴.

În alte zone ale țării, mai ales în Transilvania și Maramureș unele comunități sătești au folosit sigilii încă din secolele XVI-XVII, utilizarea acestora generalizându-se după anul 1785 datorită, probabil, încercării împăratului Iosif al II-lea de a desființa iobăgia⁵. În comitatul Bihor, de exemplu, sigiliile sătești sunt atestate cu regularitate pe documente începând cu anul 1788⁶.

În Banat, sigiliile autorităților locale nu puteau să apară decât după înlăturarea administrației otomane în anii 1716-1717. În anul 1717 întreg Banatul istoric, delimitat la nord de cursul râului Mureș, la est de vechile hotare cu Transilvania și Țara Românească marcate de culmile Munților Banatului, la sud de Dunăre și la vest de cursul râului Tisa, ajunge sub stăpânirea de facto a Imperiului Habsburgic, stăpânire consfințită prin pacea de la Passarovitz din anul 1718. Banatul are statutul de domeniu al Coroanei și al Camerei Imperiale, administrat prin intermediul administrației imperiale provinciale, cu atribuții mixte, civile și militare. De acum evoluția comunităților s-a putut înscrie pe coordonate organizatorice mai stabile, mai clare și mai ferme. Administrația imperială a inițiat și experimentat în Banat o politică demografică și economică menită să-i amelioreze permanenta criză financiară. Măsurile de ordin economic a trebuit să fie însoțite și de altele de ordin administrativ-legislativ, care să facă din noua provincie o sursă cât mai eficientă de venituri. Astfel, printr-un decret imperial din anul 1718 Banatul, cu 641 localități, a fost împărțit în 13 districte care în anii 1719-1720 s-au redus la 11, împărțite la rândul lor în cercuri (processus). Cele 11 districte erau: Timișoara (cu cercurile Sânandrei, Parța și Bucovăț), Ciacova (cu cercurile Ciacova, Iaruca, Bârzava și Timiș), Vârșeț (cu cercurile Carașova, Ticvani, Ramna, Jamu Mare și Vârșeț), Cenad (cu cercurile Mureș și Tisa), Lipova (cu cercurile Căpâlnaș, Lipova, Sănnicolau Mic și Bara), Palanca Nouă (cu cercurile Iasenovo, Ilidia, Răcăjdia și Clisura), Becicherecu Mare (cu cercurile Timiș și Tisa), Panciova (cu cercurile Kubin, Neusina și Panciova), Caransebeș (cu cercurile Pogăniș, Timiș și Bistra), Orșova (cu cercurile Orșova și Almăj) și Lugoj (cu cercurile Lugoj, Lunca, Făget și Sărăzani)⁷. Districtele erau conduse de un administrator imperial (Districtverwalter), până în anul 1751 când administrația militară a Banatului este separată de cea civilă. În cadrul Administrației Banatului au funcționat diverse organisme specializate, între care Direcția Minieră Bănățeană (Banater Bergwerks Direktion) și oficiile miniere. În perioada 1766-1774 a fost organizată

3 Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, București, 1976, p. 165.

4 Maria Georgescu, *Sigilii sătești din județul Buzău (1835-1864)* în Rev. Arh., nr. 3/1986, p. 341. Vezi și Maria Georgescu, *Sigilii sătești din județul Teleorman (1838-1863)*, în Rev. Arh., nr. 1/1989, p. 74-78.

5 Bujor Dulgău, *Sigiliile instituțiilor sătmărene din secolele XVI-XIX*, Satu Mare, 1997, p. 23.

6 Gheorghe Mudura, *Sigiliile localităților bihorene – izvoare etnografice (I-II), zona Vașcău*, în Biharea, IX, Oradea, p.195 – 204 și X, Oradea 1982, p. 219-227.

7 Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997, p. 54-57.

Granița Militară Bănățeană, sub administrarea căreia au intrat 120 localități din districtele Panciova, Palanca Nouă, Vârșeț, Orșova și Caransebeș⁸. În condițiile specifice zonelor grănicerești, atribuțiile administrative erau îndeplinite de ofițeri special însărcinați cu controlul tuturor sectoarelor vieții⁹. Ca urmare a reducerii teritoriului aflat sub jurisdicția administrației civile, dar și din alte considerente, în anul 1775 guvernatorul civil al Banatului, Iosif de Brigido, a inițiat o reformă a administrației Banatului, în locul celor 11 districte fiind înființate 4 cercuri (Kreise): Csátad, Vârșeț, Timișoara și Lugoj la care se adăugau 5 domenii miniere în regiunea montană¹⁰.

În tot acest timp, rezistența și chiar presiunile nobilimii maghiare asupra Curtii Vieneze cu scopul recunoașterii Banatului ca parte integrantă a Regatului Ungariei au avut rezultatul dorit. Astfel, în anul 1778 s-a revenit la situația anterioară prăbușirii Regatului Ungariei și a ocupării Banatului de către turci, adică la înglobarea acestei provincii Regatului Ungariei și la reorganizarea ei administrativă în comitate și plăși. Sub administrarea autorităților imperiale rămâne zona Graniței Militare Bănățene, iar localitățile celor 4 cercuri din Banat sunt reorganizate în 3 comitate: Timiș (cu plășile Sânnandrei, Timiș, Lipova și Vârșeț și un total de 174 localități), Torontal (cu plășile Sânnicolau Mare, Becicherecu Mare, Cănicea și Peciu Nou și un total de 114 localități) și Caraș (cu plășile Lugoj, Căpâlnaș, Reșița, Caransebeș și Bulci și un total de 228 localități)¹¹. Administrația civilă a Banatului trece de la Curtea Imperială către coroana ungară, dar Curtea Imperială își menține în administrație directă districtul de graniță și regiunea minieră cu 82 de comune, acestea din urmă subordonate Curtii Aulice prin Direcția Minieră Oravița.

Organizarea administrativă a Banatului suferă o importantă schimbare în toamna anului 1849 când se constituie provincia Voivodina Sârbească și Banatul Timișoarei, condusă de o Locotenentă imperială-regală care înlătură administrația maghiară. Provincia este organizată în 5 cercuri (Kreise) împărțite în plăși (Bezirke), după cum urmează: cercul Timișoara cu plășile Aradu Nou, Lipova, Buziaș, Ciacova, Vârșeț și Timișoara, cercul Lugoj cu plășile Făget, Lugoj, Bocșa și Oravița, cercul Becicherecu Mare cu plășile Túrbecse, Kikinda Mare, Sânnicolau Mare, Biled, Jimbolia, Modoș și Becicherecu Mare, cercul Neusatz (Novisad) cu plășile Ruma, Illok, Palanka, Becea Veche și Neusatz și cercul Zombor cu plășile Apatin, Kula, Zenta, Maria Theresiopel, Baja și Zombor¹².

În anul 1861 administrația imperială absolutistă este înlocuită cu administrația maghiară, revenindu-se la organizarea Banatului în cele 3 comitate (Caraș, Timiș și Torontal) împărțite în plăși. În anul 1872 se desființează Granița

8 Ibidem, p.76-77.

9 Alexandru Stănculescu – Bârda, *Contribuții privind istoria Banatului, în Altarul Banatului*, anul IX, nr. 10-12/2000, p.60.

10 Costin Feneșan, op. cit., p. 78-79.

11 Ibidem, p. 79-80.

12 Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.T.A.N.) fond *Primăria Gottlob*, dosar 2/1859, f. 142.

Militară Bănăţeană, teritoriul acesteia intrând sub jurisdicţia administraţiei civile, impunându-se o reorganizare teritorială. Se constituie comitatul Severin cu reşedinţa la Caransebeş, iar comitatul Caraş rămâne cu reşedinţa la Lugoj. Comitatul Severin cuprinde în cea mai mare parte zona fostei Graniţe Militare, iar alte părţi ale acesteia din sudul Banatului revin comitatelor Caraş şi Timiş. În anul 1881 însă comitatele Caraş şi Severin se contopesc în comitatul Caraş-Severin cu reşedinţa la Lugoj. Cu unele modificări în ceea ce priveşte numărul plăşilor din cadrul fiecărui comitat, organizarea administrativă a Banatului până la sfârşitul secolului al XIX rămâne stabilă.

Spre deosebire de comunele din zona Graniţei Militare Bănăţene unde administrarea problemelor comunităţii intra cu precădere în sarcina autorităţilor militare, celelalte sate aflate pe domeniile camerale erau conduse de cnezi (chinezi) sau juzi, ajutaţi în exercitarea atribuţiilor lor de mai mulţi juraţi aleşi dintre membrii comunităţii pe o perioadă determinată.

Considerăm că un factor important care a contribuit la răspândirea folosirii sigiliilor comunale în Banat l-a constituit reglementarea urbarială din anul 1780, ca o consecinţă şi o extindere a reglementării urbariale din Ungaria din anul 1767. De altfel, în comitatele Arad şi Bihor, reglementarea urbarială se produsese în anii 1771 şi 1772¹³. Din prevederile reglementării urbariale decurgeau o serie de atribuţii pentru cnezii şi juzii satelor care se aflau atât sub controlul stăpânului cât şi al autorităţii comitatense. Aceştia aveau ca atribuţie, printre altele, întocmirea de inventare ale bunurilor colonilor decedaţi, de contracte şi conscripţii urbariale, de atestate privind buna purtare a locuitorilor, necesare în cazuri de judecată, de tot felul de socoteli ale satului etc¹⁴.

Nu se cunoaşte nici în cazul Transilvaniei, nici în cel al Banatului vreun act de dispoziţie care să reglementeze introducerea sigiliilor în administraţia comunelor. Cele mai vechi sigilii săteşti din Banat cunoscute până în prezent au fost introduse în uz în perioada districtelor. Satul Biled a avut o matrice sigilară proprie, datată 1772, aplicată pe un document din anul 1773 cu legenda scrisă în limba germană¹⁵. Satul Giarmata foloseşte şi el în anii 1772 şi 1773 sigiliu propriu, cu legenda tot în limba germană, dar care nu conţine anul emiterii sigiliului¹⁶. Şi satul Jadani (azi Corneşti) a dispus de sigiliu propriu în aceeaşi perioadă, având în vedere conţinutul legendei: denumirea satului: SCHADAN şi iniţialele T. D. (TEMESCHER DISTRIKT)¹⁷. De asemenea satul Sânpetru German foloseşte în anul 1773 sigiliu propriu, cu emblemă „vorbitoare” (Sfântul

13 Ana Ilea, Veronica Covaci, *Reglementarea urbarială din comitatul Bihor în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Crisia IX*, Oradea, 1981, p. 132-133.

14 David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, an XII, 1969, p. 295-321.

15 Episcopia romană-catolică Timişoara, *fonduri parohiale*.

16 Ibidem.

17 Muzeul Banatului, *Colecţia Sigilii*, nr. 20721.

Petru) și cu legenda în limba germană: ST. PETER¹⁸. Având în vedere că localitățile Biled, Giarmata, Jadani și Sânpetru German făceau parte din cercul Sânaandrei al districtului Timișoarei, credem că și celelalte sate din acest cerc au dispus de sigilii începând cu anul 1772 sau cu anii următori.

În districtul Cenad, satul Cenadu Vechi (German), reședința cercului Mureș folosea și el sigiliu propriu în anii 1772 și 1773, sigiliu care cuprinde în legendă inițialele C. D. (CSANADER DISTRIKT)¹⁹. Din același cerc și district mai sunt atestate sigiliile satelor Dudeștii Vechi, pe un document din anul 1773 și Periam, pe un document din anul 1777²⁰.

În cercul Sânnicolau Mic din districtul Lipova, satul Guttenbrun folosea în anul 1778 un sigiliu cu legenda scrisă în limba latină: SIGILLUM GUDENBRUNENSIS²¹.

Și în districtul Ciacova au fost emise sigilii sătești înainte de anul 1779. Afirmatia se bazează pe analiza legendelor unor sigilii aplicate pe documente. Astfel, pe două documente emise în anii 1843 respectiv 1846 de administrația satului Iersig este aplicat în ceară un sigiliu oval (29/31 mm) având în câmp un turn de cetate cu poartă și două creneluri. La marginea câmpului sigilar este înscrisă legenda: K.K. CSAKOVAER DIS., continuată în partea inferioară a câmpului sigilar, sub emblemă, cu denumirea satului: IERSIK²². De asemenea, pe un document din anul 1854, cosigilat de primarii satelor Duleu și Valeapai, sigiliile respective – de altfel asemănătoare – se prezintă astfel: sigiliul satului Duleu are ca emblemă un turn de cetate cu 4 creneluri sub care s-a înscris denumirea DULEO, iar în exerga incompletă legenda se continuă: CSAKOVAER DISTRIKT; în câmpul sigiliului satului Valeapai se află tot un turn de cetate cu poartă și 4 creneluri sub care s-a înscris numele VALEAPAI, iar la marginea câmpului se continuă legenda cu aceleași cuvinte: CSAKOVAER DISTRIKT²³. După cum se observă, documentele sigilate au fost emise în ani în care Banatul era organizat în comitate (1843 și 1846) și respectiv în cercuri (1854). Or, din legendele sigiliilor celor trei sate rezultă clar că aceste sate făceau parte din districtul Ciacovei în momentul confecționării matricelor sigilare, ceea ce nu era posibil decât cel târziu în anul 1777 când s-a definitivat organizarea cercului Vârșeț prin contopirea fostelor districte Vârșeț și Ciacova²⁴, ceea ce înseamnă că matricele sigilare ale acestor sate au fost confecționate anterior anului 1777.

18 Episcopia romano-catolică Timișoara, *fonduri parohiale*.

19 Ibidem.

20 Ibidem.

21 Ibidem.

22 D.J.T.A.N., fond *Prefectura Severin, Tribunalul comitatens*, dosar 1388/1862, f. 13 și dosar 1379/1862, f. 22 v. Considerăm că legenda desfășurată nu poate fi decât KAISERLICHE KÖNIGLICHE CSAKOVAER DISTRIKT.

23 Ibidem, dosar 6092/1864, f. 22.

24 Costin Feneșan, *op. cit.*, p.79; prin noua organizare administrativă a Banatului în anul 1779 satele Iersig, Duleu și Valeapai au intrat în componența plășii Oravița a comitatului Caraș, vezi D.J.T.A.N. fond *Primăria Timișoara*, dosar 6/1781, f. 2.

Sigiliile altor două sate bănățene ne indică, prin legenda lor, faptul că ele au intrat în uz în perioada districtelor. Este vorba de sigiliul satului Drinova, identificat pe acte emise în perioada 1819 - 1824. Sigiliul este rotund (23 mm) și nu are emblemă, în câmp sunt înscrise inițialele L. D., iar în exergă numele satului: DRINOVA²⁵. Al doilea sat care a folosit un sigiliu asemănător este Lăpușnic. Și acest sigiliu este rotund (25 mm) și fără emblemă, în câmpul său sunt redată inițialele L D, iar în exergă cuvintele LAPWSNIK SIGI. Acest sigiliu a fost identificat pe mai multe documente emise în perioada 1851-1867²⁶. Până în anul 1775 satul Drinova a făcut parte din districtul Lugoj, iar satul Lăpușnic din districtul Lipovei. Inițialele L D din câmpul celor două sigilii reprezintă, de fapt, inițialele districtelor de care aparțineau cele două sate: LUGOSCHER DISTRIKT și respectiv LIPPOVAER DISTRIKT. Prin urmare, satele Drinova și Lăpușnic au beneficiat de sigiliu propriu înainte de anul 1775 sau din acest an.

Pe baza aceluiași argumente, rezultate din coroborarea elementelor cuprinse în legenda sigilară cu datele istorice cunoscute, susținem că un alt grup de sate a adoptat sigilii proprii în perioada districtelor. Este vorba de satele: Berliște, Calina, Ciudanovița, Clocotici, Comorâște, Cuptoare, Dezești, Doman, Forotic, Iabalcea, Macoviște, Mircovăț, Nermed, Nicolinț, Reșița Română, Răchitova, Secășeni, Ticvanu Mic, Țerova, Vodnic și Vraniuț. Sigiliile acestor sate au formă ovală (31/36 mm), cu excepția sigiliului satului Dezești care este rotund (25 mm)²⁷. În câmpul lor sigilar sunt înscrise inițialele W. D., iar în exergă numele comunei. Inițialele W.D. nu puteau să indice decât denumirea districtului Vârșeț (Werschetzer Distrikt) la care erau arondate toate aceste sate. Documentele pe care s-au identificat sigiliile menționate au fost emise începând cu anul 1813²⁸. Satele Comorâște, Mircovăț, Răchitova, Ticvanu Mic și Vraniuț își schimbă acest tip de sigiliu prin anul 1843, când se constată că posedă alte sigilii, dotate cu embleme și având legenda scrisă în limba maghiară. Sigiliile celorlalte sate menționate sunt folosite până în perioada dualismului când și ele sunt schimbate.

Legendele sigiliilor apărute în perioada districtelor sunt scrise în limba germană și sunt succinte, conținând numele satului și uneori inițialele districtului.

Oricum, după reorganizarea Banatului în cele 3 comitate în anul 1778, se pare că toate satele și comunele - cu excepția, bineînțeles, a celor de pe raza Graniței Militare Bănățene – au avut în uz sigilii proprii. Astfel, târgul Jimbolia din comitatul Torontal adoptă în anul 1786 un sigiliu datat, cu legenda scrisă în limba latină: SIGILLUM PRIVILIGIATI OPIDI HATZFELD 1786; emblema este compusă dintr-o biserică și o barză. Acest sigiliu a fost identificat pe documente emise în perioada 1798-1808²⁹ și a fost înlocuit în anul 1822 cu un tip

25 D.J.T.A.N., fond *Prefectura Severin, Tribunalul comitatens*, dosarele 3247(1862, f. 1 v. și 3248/1862, f. 3 v.

26 Idem dosare 6264/1862, f. 10, 6270/1862, f. 1, 934/1867, f. 4 v.

27 Ibidem, dosar 3122/1863, f. 15 v.

28 Ibidem, dosar 3185/1863, f. 12 și fond *Oficiul cameral Bocșa*, dosar 63/1820, f. 28..

29 Idem, fond *Primăria Jimbolia*, dosar 9/1805, 19/1806, 20/1808 și *Episcopia romano-catolică Timișoara*, fonduri parohiale.

de sigiliu asemănător, adică având aceeași emblemă și aceeași legendă. Tot în comitatul Torontal comuna Peciu Nou avea deja în anul 1785 un sigiliu rotund, cu emblemă și cu legendă scrisă în limba germană: U BETS DORF SIGILL B³⁰.

Satul Lighet (azi Pădureni) din comitatul Timiș, plasa Timiș, și-a confecționat în anul 1786 o matrice sigilară rotundă, având gravat în câmp un snop, iar legenda plasată în exergă conține numele comunei scris cu caractere chirilice, inițialele comitatului: Te<mescher> Co<mitat> și anul 1786³¹. Tot în comitatul Timiș, dar în plasa Sânanndrei, satul Giarmata folosește în anul 1786 al doilea tip de sigiliu, având emblema complet schimbată față de cea a sigiliului din anii 1772-1773. Noul sigiliu este rotund, dotat cu un scut oval sugerat de o împletitură și care este așezat între două ramuri cu frunze și flori și suprapus de un cap de înger. În scut sunt redată inițialele comitatului: C.Te, iar sub scut, numele comunei: GYARMATA³².

Comparând dimensiunile sigiliilor și compozițiile emblemei și legendei, am constatat că alte 7 sate din plasa Sânanndrei a comitatului Timiș au folosit sigilii identice cu cel al satului Giarmata, adică având în emblemă capul de înger, ceea ce înseamnă că matricele sigilare au fost confecționate în același atelier și în același timp, în intervalul 1779-1786. Este vorba de sigilii ale satelor Becicherecu Mic, Carani, Fântânele, Mănăștur, Sânnicloaul Mic, Sâmpetru German și Variaș.

Sigilii având ca emblemă capul de înger au fost adoptate și de satele din plasa Vârșeț a comitatului Timiș. Astfel, pe un document emis în anul 1817 se află sigiliul comunei Voiteg, similar cu sigiliul satului Coștei aflat pe un document din anul 1830 sau cu cel al satului Vărădia identificat pe un document din anul 1864. Și în celelalte două plăși – Timiș și Lipova - satele au folosit sigilii având ca emblemă capul de înger (Beregsău Mare, Cadar, Giroc, Icloda, Sacoșu Turcesc, Uliuc, Unip, Urseni din plasa Timiș și Belinț din plasa Lipova). Având în vedere constatarea că unele sate din plasa Timiș a comitatului Timiș, care au avut după anul 1779 sigiliu cu cap de înger și-au păstrat această emblemă și în următorul tip de sigiliu (Giarmata, Icloda, Sacoșu Turcesc, Unip), este de presupus că și alte sate din aceeași plasă, care au adoptat în anul 1832 sigiliu în care capul de înger este unul din elementele care compun emblema, au avut și ele înainte de anul 1832 sigilii cu capul de înger. Este vorba de satele Hitiaș, Parța, Sinersig, Șag, Șipet și Utvin, pentru care însă nu s-au identificat sigilii anterioare anului 1832.

În concluzie, sigiliile cu capul de înger au fost folosite în tot cuprinsul comitatului Timiș după anul 1779 probabil de majoritatea satelor, însă cel puțin unele dintre aceste sate au avut anterior un alt tip de sigiliu, cu emblemă diferită. Din păcate, multe documente care au fost sigilate sunt într-atât de deteriorate încât recunoașterea sau reconstituirea sigiliilor sunt imposibile. În această situație putem avansa doar presupuneri privind caracteristicile sigiliilor distruse. Astfel,

30 D.J.T.A.N, fond *Parohia rom-cat. Peciu Nou*, dosar 1/1815-1861, f. 1.

31 Idem, *Colecția Documente achiziționate*, dosar 286/1817, p. 44, 60.

32 Episcopia romano-catolică Timișoara, *fonduri parohiale*.

s-a constatat că în anul 1818 satele Jebel, Șag, Ciacova, Deta din comitatul Timiș, ca și comunele Gad și Macedonia din comitatul Torontal aveau sigilii³³.

Pentru comitatul Caraș s-a identificat un singur sigiliu având ca emblemă capul de înger. Este vorba de sigiliul satului Goruia aflat pe două documente din anii 1816 și 1819³⁴, a cărui legendă conține numele localității și inițialele comitatului (K<ARASCHER> C<OMITAT>). Acest tip de sigiliu a fost înlocuit în anul 1820 cu unul nou, având ca emblemă Fecioara cu Pruncul și legenda scrisă în limba latină³⁵.

În paralel cu sigiliile cu cap de înger, folosite cu precădere de satele din comitatul Timiș, alte sate din acest comitat au folosit sigilii proprii cu legenda scrisă în limba germană, cu conținut în general redus: denumirea satului, denumirea comitatului în forme prescurtate (T.C., Te.C., T.CO, Te.Co.) și rareori anul confecționării matricei sigilare. Legendele unor sigilii conțin doar denumirea satului sau comunei, fără indicarea comitatului.

Pentru comitatul Torontal s-a identificat sigiliul satului OROSZLAMOS (azi Banatsko Arandjelovo) cu legenda OROSZLAMOS 1790, sigiliul satului Gottlob, cu legenda GOTLOB aplicat pe documente emise în perioada 1794-1823 și sigiliul satului Kisorosz (azi Rusko Selo), cu legenda: KISOROSZ PETSET 1799. Am putea afirma că limba în care este scrisă legenda acestor sigilii este cea maghiară.

Emblemele sigiliilor satești din comitatul Timiș și Torontal contemporane cu cele cu cap de înger, sunt diferite de la o localitate la alta. De exemplu, satul Sintar are ca emblemă un copac pe o stâncă și câteva păsări zburând, Sacoșu Maghiar are ca emblemă o biserică între doi copaci, Bogda are ca emblemă o biserică, Tormac un cavaler cu soarele și luna deasupra, Bencecu Român și Bencecu German un copac. Bacova și Blajova un turn de cetate ș.a.m.d. Sigiliile satelor Fibiș și Berini din această perioadă nu au emblemă, câmpul sigilar fiind acoperit în întregime de legendă.

În comitatul Caraș, după reorganizarea administrativă din anul 1779, satele care aparținuseră districtului Vârșeț și care aveau deja sigilii din perioada anterioară - cele cu inițialele W.D. în legendă - au continuat să le folosească pe acestea timp de câteva decenii. În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea o serie de sate din comitatul Caraș își confecționează sigilii proprii. Astfel, în anul 1794 apare sigiliul satului Carașova cu legenda în limba germană: KARASSOW B. D. 1794 și având ca emblemă imaginea Fecioarei Maria³⁶. În același an apar sigiliile satelor Bacamezeu și Virișmort și ale târgurilor Birchiș și Căpâlnaș, toate din plasa Căpâlnaș, iar în anul următor - 1795 - apar sigiliile altor sate de pe Valea Mureșului: Bata, Bulci și Lalașinț din plasa Bulci și Căprioara, Gladna, Pojoga, Sălciva, Valeamare și Ostrov din plasa Căpâlnaș. Toate aceste sigilii sunt

33 D.J.T.A.N., *Colecția Documente achiziționate*, dosar 286/1817, f. 36, 60.

34 Idem, *Colecția Cotoșman Gh.*, dosar 359/1816, f. 1 și fond *Oficiul cameral Bocșa*, dosar 63/1820, f. 3.

35 Idem, fond *Prefectura Severin, Tribunalul comitatens*, dosar 4414/1862, f. 5.

36 Ibidem, dosare 596/1862, f. 64 și 7483/1863, f. 4 v.

rotunde (30 mm), iar legenda lor este scrisă în limba germană și cuprinde inițialele K.C. (KARASCHER COMITAT), denumirea localității, anul emiterii sigiliului și inițialele B.A. (probabil BERG OBER AMT) sau B.D. (BERGWERKS DIRECTION).

Tot în anul 1795 apare și sigiliul satului Dorgoș din comitatul Timiș, plasa Lipovei, care are același caracteristici cu cele prezentate anterior. În anul 1796 este consemnată apariția sigiliului satului Cacova (azi Grădinari) din plasa Oravița. Acesta este rotund (34 mm), cu legenda tot în limba germană: K.C. KAKOWA 1796. Unele sate din partea de nord a comitatului Caraș (Bulza, Bruznic, Groși, Ohaba, Sârbova și Țela) au adoptat sigilii având fiecare emblemă proprie, însă legenda este similară: K.C. B.U.A. SIGILUM POSSESSIONIS la care se adaugă, bineînțeles, numele satului respectiv.

Ca formă, dimensiuni și redare a elementelor din conținutul sigiliului nu există similitudini perfecte, ceea ce ne face să credem că matricele sigilare nu au fost neapărat comandate împreună și deci este posibil ca aceste sigilii să fi intrat în uz în ani diferiți. Oricum, cel mai vechi sigiliu din această categorie – cel al satului Țela – este atestat în anul 1818, urmat de sigiliul satului Bruznic, atestat în anul 1820 și de cel al satului Ohaba Sârbească, atestat în anul 1821.

Unele sate de pe domeniul minier Bocșa, cele mai multe dintre ele aflate în plasa Oravița, iar câteva în plasa Lugoj din comitatul Caraș, dar și în plasa Vârșeț a comitatului Timiș, și-au confecționat matrice sigilare similare, adică având formă, dimensiune, emblemă și compoziție a legendei asemănătoare. Aceste sate sunt: Bărbosu, Biniș, Bocșa Română, Doclin, Jidovini (azi Berzovia), Moniom, Ramna și Vasiova din plasa Oravița, Călnic, Ezeriș și Soceni din plasa Lugoj și Ferendia din comitatul Timiș, plasa Vârșeț. Sigiliile sunt ovale, cu excepția sigiliului satului Bărbosu care este rotund. În partea superioară a câmpului sigilar este gravată o floare de crin, iar sub aceasta sunt redată denumirea satului și inițialele K.C.. Legenda se continuă în exergă cu BOGSCHANER VERV AMT. Cele mai vechi documente pe care sunt aplicate aceste sigilii datează din anul 1819, dar în mod cert el au fost folosite și mai înainte.

Satele Surducu Mare și Fizeș din plasa Oravița aflate pe domeniul cameral Bocșa au folosit și ele sigilii proprii, dar acestea au formă rotundă și nu conțin în câmpul lor sigilar niciun însemn specific; legenda este scrisă tot în limba germană. Sigiliile acestor două sate par să fi fost realizate după același model, la același atelier, ceea ce ar însemna că ar fi putut intra în uz cel târziu în anul 1810 când este atestat pe un document sigiliul satului Surducu Mare.

Se pare că limba în care s-au scris legendele primelor sigilii sătești din Banat a fost aleasă pe alte criterii decât cel al limbii oficiale recunoscute la un moment dat în Banat. Astfel, sigiliile apărute în perioada districtelor, adică până în 1779, au legenda scrisă în limba germană, deși limba oficială era latina. Sigiliile apărute în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și în primele două decenii ale secolului următor, - când de asemenea, limba oficială era latina –

conțin legenda scrisă în limba germană (de exemplu, satele de pe Valea Mureșului și din zona Făgetului), dar și în limba latină.

Documente din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea arată că alte câteva grupuri de sate din comitatul Caraș au folosit sigiliu propriu. Astfel, satele Bătești, Breazova, Dubești, Fărășești, Jupânești, Homojdia, Rugi, Sălbăgel, Seceani și Temerești au folosit sigilii cu caracteristici similare, care ne fac să credem că matricele sigilare au fost comandate deodată și deci, au același an de confecționare. Întrucât cel mai vechi document pe care apare un astfel de sigiliu – al satului Dubești, a fost emis în anul 1801³⁷, deducem că satele menționate au început să folosească sigiliile proprii cel târziu în acest an. Legenda acestor sigilii se află în exergă și este compusă din inițialele K.C. sau KA. CO. (KARASCHER COMITAT), cuvântul ORTH și numele satului. Excepție face sigiliul satului Rugi a cărui legendă conține în plus inițialele BR. Di. B. și sigiliul satului Sălbăgel a cărui legendă este completată și ea cu inițialele B. și D. Câmpul acestor sigilii este mobilat cu însemne diverse, specifice fiecărui sat.

Sigiliile satelor Cladova și Remetea Luncă din plasa Bulci - probabil și ale satelor Prisaca și Satu Mic, foarte asemănătoare - par să fi apărut și ele deodată, cel mai târziu în anul 1819 când este atestat pe document sigiliul satului Cladova³⁸. Forma acestor sigilii este ovală, emblemele sunt diferite de la un sat la altul, dar legenda, plasată în exergă, este scrisă în limba germană și are același compoziție: cuvântul DORF, numele satului și inițialele K.C.

Satele Baloșești, Băsești, Bichigi, Bujor, Curtea, Sărăzani și Sintești din plasa Căpâlnaș, Hăuzești, Jurești și Poieni din plasa Caransebeș și Surducu Mic din plasa Oravița, au avut și ele sigilii foarte asemănătoare: rotunde (30 mm) cu margine perlată, având în câmp însemne specifice fiecărui sat, foarte frumos realizate. Legenda este formată din numele satului și inițialele K. și C. gravate la marginea câmpului, în partea superioară.

Acest grup de sigilii este atestat cel mai devreme în anul 1817 pe un document emis de primăria satului Surducu Mic³⁹, deci toate satele menționate trebuie să fi folosit măcar începând cu anul 1817 sigiliile respective. Având în vedere însă că satul Băsești folosea în anul 1803 un alt sigiliu, complet diferit (formă ovală, având ca însemn o cruce simplă și legenda scrisă în limba latină)⁴⁰, considerăm că sigiliile tuturor satelor menționate anterior nu pot fi mai vechi de anul 1803. Probabil că toate aceste sate au folosit inițial alte tipuri de sigilii decât cele cu legenda în limba germană, identificate până în prezent.

Tot contemporane, adică intrate în uz concomitent, par să fie și sigiliile satelor Balinț, Fădimac și Târgoviște din plasa Bulci a comitatului Caraș. Aceste sigilii cu formă ovală nu conțin însemne, în câmpul sigilar fiind redată inițialele K.C., iar în exergă denumirea satului. Acest tip de sigilii este atestat în perioada

37 Ibidem, dosar 6106/1862, f.4 v.

38 Ibidem, dosar 6051/1862, f. 23.

39 Idem, *Colecția Documente achiziționate*, dosar 286/1817, p. 36.

40 Idem, fond *Prefectura Severin, Tribunalul comitatens*, dosar 3081/1862, f. 21.

1811-1842, dar de bună seamă că folosirea lor de către autoritățile satelor respective este mult mai veche.

După anul 1830 când în administrația din Banat se impune limba maghiară ca limbă oficială, se constată și în privința sigiliilor un evident proces de înlocuire a sigiliilor sătești existente în acel moment cu legenda scrisă în limba germană sau latină, cu tipuri noi de sigilii având legenda scrisă în limba maghiară.

În comitatul Timiș, comunele din plasa Sâandrei își schimbă sigiliile în anii 1831 și 1832, cele din plășile Timiș și Vârșeț în anul 1832, iar cele din plasa Lipova în anii 1835 și 1836. Sigiliile comunale din plășile Sâandrei, Timiș și Vârșeț au formă ovală, în timp ce cele ale comunelor din plasa Lipova sunt rotunde. Toate sigiliile emise în acești ani au emblemă specifică fiecărei comune, iar legendele sunt scrise în limba maghiară și sunt mai cuprinzătoare decât cele din perioada anterioară. Acestea conțin întotdeauna anul confecționării matricei sigilare și aproape întotdeauna conțin și denumirea comitatului (TÉMÉS VARMÉGYE) prescurtată în multe feluri (T.V., TE.V., TEM. V., TEM VGYE, TEMES VÁRM.), precum și cuvântul comună (KÖZSÉG) sau localitate (HELYSÉG), ca și cuvântul sigiliu (PETSÉTJE). În câteva cazuri (Berecuța, Birda, Deta, Denta, Șemlacu Mare) în legendă apar și inițialele T.N. (TERRAIN NEU) sau numai inițiala T. (TERRAIN).

În comitatul Torontal sigiliile cu legendă în limba maghiară au fost introduse în intervalul 1830–1834. Forma acestor sigilii este ovală, câmpul lor este ocupat cu emblemă proprie fiecărei comune, iar compoziția legendei diferă foarte mult de la un sigiliu la altul. Unele sigilii nu sunt datate, precum cele ale comunelor Gottlob, Cenadu vechi, Peciou Nou și altele. Comuna Gottlob, care adoptase în anul 1830 un sigiliu cu legenda foarte concisă (GOTLOB 1830) și pe care l-a folosit în anul 1832 pentru autentificarea unor acte⁴¹, a fost obligată, de bună seamă, să-și înlocuiască acest tip de sigiliu cu altul, astfel că din anul 1836 documentele sale sunt autentificate cu un nou sigiliu care are legenda scrisă în limba maghiară: PETSÉTYE HELYSÉG GOTTLÖB T.V.⁴²

Comunele din comitatul Torontal includ în sigiliile lor, în proporție, se pare, mult mai mare decât cele din comitatul Timiș inițialele termenilor TERRAIN NEU SIEDLUNG, NEU SIEDLUNG sau TERRAIN NEU (Bulgăruș, Cărpiniș, Saravale, Tomnatic, Teremia Mică), iar sigiliul comunei Franiouva cuprinde termenul maghiar SZABADOS (Ohaba). Cuvintele care desemnează comitatul sunt neprescurtate sau prescurtate în diverse forme (TORONTAL VMEGYE, TORONTAL VGYE, T.V., TO.W), sau pur și simplu lipsesc, cum este cazul sigiliilor satelor Pesac și Cenadu Sârbesc. Legenda comunei Cenadu Vechi conține sub emblemă, care este reprezentată de Sfântul Gerard, și inițialele S. G.

În comitatul Caraș primele comune care au renunțat la sigiliile cu legenda în limba germană sau în limba latină sunt comunele camerale aflate mai ales în

41 Idem, fond *Primăria Gottlob*, dosar 1/1832, f. 86.

42 Ibidem, dosar 1/1845, f. 3.

plășile Bulci și Lugoj. Aceste sigilii au fost introduse în uz în anul 1834, au forma ovală și compoziție a legendei identică. Legenda cuprinde în toate cazurile anul, înscris în partea de jos a câmpului sigilar, sub emblemă, iar în exergă legenda continuă cu numele comunei urmat de: KRASSO VÁR. KEB. KIR. KAM. HELYSÉG PETSÉTYE. Comunele pentru care s-a identificat acest tip de sigiliu sunt: Cladova, Coșteiu Mare, Coșteiu Mic, Jupani, Mănăștur, Răchita, Remetea Luncă, Sâlha, Sudriaș, Susani, Valea Lungă, Cliciova și Leucușești din plasa Bulci, Bujor (azi Traian Vuia), Crivina și Fârdea din plasa Căpâlnaș, Hăuzești din plasa Caransebeș, Armădia, Dragomirești, Lugojel, Remetea Pogănici, Scăiuș, Tapia și Zgribești din plasa Lugoj și Surducu Mic din plasa Oravița. Este evident faptul că introducerea în uz a acestui tip de sigiliu s-a făcut în mod coordonat ca urmare a unei măsuri administrative.

În anul 1843 alte sate camerale din plasa Oravița își înlocuiesc sigiliile vechi cu altele noi, bineînțelele având legenda în limba maghiară. Aceste sigilii au formă rotundă sau ovală, nu sunt datate, legenda lor cuprinde numai denumirea comunei și cuvintele HELYSÉG PETSÉTYE. Este vorba de comunele Agadici, Berliște, Broșteni, Bogodinți, Cacova, Calina, Ciuchici, Ciudanovița, Ciortea, Forotic, Giurgiova, Greovăț, Iam, Iertof, Ilidia, Jitin, Mircovăț, Maidan, Macoviște, Petrilova, Potoc, Răcăjdia, Răchitova, Rusova Veche, Slatina, Sasca Română, Socolari, Secășeni, Ticvaniul Mare, Ticvaniul Mic și Vărăniuț.

În anul 1849, în timpul revoluției, administrația centrală maghiară ia măsura de a înlocui sigiliile administrațiilor comunale existente în uz până atunci cu altele noi având legenda scrisă în limba maghiară și în care emblemele localităților dispar. Sunt cunoscute astfel de sigilii pentru localitățile Jimbolia, Gottlob, Peciu Nou și Periam din comitatul Torontal și Balinț, Coșteiu Mare, Fădimac, Gruni, Mănăștur și Răchita din comitatul Caraș, plasa Bulci. Aceste sigilii au formă rotundă (30 mm), în câmpul sigilar este înscris numele localității și un număr de ordine, iar în exergă sunt trecute numele comitatului și anul (1849). Astfel, sigiliul comunei Răchita din comitatul Caraș are numărul de ordine 189, iar cel al localității Peciu Nou din comitatul Torontal are numărul de ordine 171. Aceste numere demonstrează numărul mare de localități care au avut acest tip de sigiliu. De altfel, acest model de sigiliu a fost introdus și în satele din Transilvania⁴³, inclusiv în comitatul Arad⁴⁴. Interesant este faptul că localitatea Teremia Mare își schimbă și ea sigiliul în anul 1849 cu unul nou, datat 1849, dar care nu seamănă cu modelul tipizat al celorlalte sigilii. Sigiliul satului Teremia Mare este rotund, dar cu diametrul mai mic (26 mm), păstrează emblema tradițională, iar legenda este scrisă în limba germană: MARIENFELDER ORTS SIGILL 1849⁴⁵.

43 Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 147, 187.

44 Episcopia romano-catolică Timișoara, *fonduri parohiale*. Este vorba de sigiliul comunei Iratoșu Mare, aplicat pe un document din anul 1865.

45 D.J.T.A.N., fond *Parohial rom-cat. Teremia Mare*, dosar 3/1853, f. 20.

Sigiliile emise în anul 1849 de către administrațiile comunale n-au putut fi folosite decât puțină vreme după emiterea lor, datorită înfrângerii revoluției. Satul Peciou Nou folosește acest tip de sigiliu în anii 1849-1850, în timp ce satul Mănăștur folosea în anul 1850 și în anii următori sigiliul emis în anul 1834, Fădimac folosea în anul 1854 sigiliul emis în anul 1847 iar Coșteiu Mare folosea în anul 1852 sigiliul emis în anul 1834. În schimb, sigiliile emise în anul 1849, au fost reintroduse în uz timp de câțiva ani, în perioada 1865-1870, de către unele comune.

În noiembrie 1849 regimul absolutist austriac reorganizează Banatul din punct de vedere administrativ în provincie imperială, condusă de un Consiliu Locotenențial Imperial-Regal cu sediul în Timișoara. Limba oficială a provinciei, ca de altfel a tuturor țărilor din imperiu, este limba germană. Provincia este împărțită în 5 cercuri: (KREIS) Lugoj, Timiș, Becicherecul Mare, Novisad (Neusatz) și Zombor. Cercurile sunt alcătuite la rândul lor din mai multe plăși (Bezirke). Comunele și târgurile din cercurile bănățene sunt obligate să adopte un nou tip de sigiliu, fără emblemă, nedat și cu legenda în limba germană. Acest tip de sigiliu a fost identificat pentru comunele: Alioș, Becicherecul Mic, Călacea, Carani, Chevereșu Mare, Dejan, Deta, Duboz, Dudeștii Noi, Hitiaș, Ianova, Mailat, Mircovăț, Mănăștur, Mehala, Nițhidorf, Potporani, Remetea Mare, Racovița, Sacoșu Turcesc, Sânnandrei, Sânnicolau Mic, Șoșdea, Tisa Nouă, Uliuc, Utvin și Variaș din cercul Timișoara.

Coroborând datele de emiteră a actelor autentificate cu acest nou tip de sigiliu, dar și cu alte tipuri de sigilii de către fiecare localitate în parte, rezultă că aceste sigilii au fost introduse în uz în anul 1855. Excepție face Ciacova care emite în anul 1854 un sigiliu cu legenda în limba germană (KREIS TEMESER MARKT GEMEINDE CSAKOVA 1854) și care se deosebește de sigiliile localităților menționate prin faptul că este datat și că păstrează în câmpul sigilar emblema tradițională (cula flancată de doi copaci). În timp ce toate celelalte localități au folosit noul tip de sigiliu până în anul 1860, administrația târgului Ciacova folosea în anii 1858 și 1859 sigiliul emis în anul 1832, iar cel emis în anul 1854 este întâlnit pe un document din anul 1860.

În cercul Becicherecu Mare sigiliile cu legenda în limba germană au fost introduse treptat în perioada 1855-1859. Legenda nu are aceeași compoziție la toate localitățile. În cazul comunelor Bobda, Grăniceri, Ivanda, Lenauheim, Ofsenița și Tomnatic legenda cuprinde: KREIS GR<OSS> BECSKEREK GEMEINDE urmat de numele comunei respective; sigiliile comunelor Grabaș și Gottlob cuprind: KREIS GROSZ BECSKEREK GEMEINDE AMT urmat de numele localității. Alte sigilii nu conțin numele cercului, ci numai denumirea comunei (Cenadu German, Periam), sau cuvintele GEMEINDE sau GEMEINDE AMT urmate de numele comunei (Lovrin, Teremia Mare, Cărpiniș și Mokrin.

Și în cercul Lugoj primăriile comunale au fost obligate să adopte noi sigilii, cu legenda în limba germană. Nici aceste sigilii nu sunt datate, cu excepția sigiliului comunei Criciova, care este datat 1855. În timp ce sigiliile comunelor

află pe domeniile miniere din partea de sud a cercului Lugoj (Anina, Ciclova Montană) nu au stemă și legenda lor conține denumirea cercului și a comunei (KREIS LUGOS GEMEINDE AMT...), unele sigilii ale comunelor din plasa Lugoj păstrează emblema tradițională (Armădia, Criciova, Topla), iar în legenda lor este inclusă și denumirea plășii (KREIS LUGOS, BEZIRK LUGOS). Sigiliul comunei Herendești din plasa Lugoj nu mai preia emblema existentă în tipul anterior de sigiliu.

Alte comune din partea de nord a cercului Lugoj (Bunea Mare, Bruznic, Rădmănești) își confecționează în anul 1853 sigilii cu legenda în limba română. În anul 1855 comuna Bouțaru de Jos procedează la fel. Unele dintre aceste sigilii au emblemă, altele nu. La sfârșitul anului 1860 monarhia habsburgică este obligată să revină la formula federalistă de guvernare a imperiului reînființându-se țările desființate în anul 1849 în vechile granițe medievale. Se trece, practic, la un sistem constituțional de guvernare. În aceste condiții se desființează Administrația Voivodinei Sârbești și Banatul Timișan. Banatul este realipit la Ungaria și este reorganizat din nou în cele 3 comitate (Caraș, Timiș și Torontal), păstrându-se Zona Graniței Militare Bănățene, subordonată Curtii Vieneze.

Schimbările politico-administrative din Banat sunt reflectate și în evoluția sigiliilor. În anul 1861 deja apar noi tipuri de sigilii comunale, cele mai multe fără emblemă și revenindu-se la legenda în limba maghiară. Sunt consemnate astfel de sigilii pentru localitățile Ciacova, Fibiș, Liebling și Orțișoara din comitatul Timiș și localitățile Cenadul German, Dugoselo, Tomnatic, Sânnicolau Mare German, Sânnicolau Mare Sârbesc și Kiszombor din comitatul Torontal. Toate aceste sigilii sunt datate (1861) și de regulă în legendă este precizat și numele comitatului. Au fost folosite pentru autentificarea documentelor timp îndelungat, unele dintre ele fiind identificate pe documente emise în anul 1891 (Cenadul German) sau 1899 (Liebling).

În comitatul Caraș sigiliile comunale cunosc o altă evoluție față de cele din comitatele Timiș și Torontal. În septembrie 1861 comitetul permanent al comitatului, întrunit la Lugoj, hotărăște ca limba oficială în afacerile interne ale comitatului să fie cea română, acceptându-se ca limbi uzuale și cea maghiară și germană⁴⁶. Drept urmare, se constată creșterea considerabilă în administrația locală a documentelor scrise în limba română, ca și a sigiliilor comunale cu legenda în această limbă.

Sigiliile emise în perioada absolutistă au fost înlocuite, se pare, începând cu anul 1863. S-au identificat sigiliile comunale Botești, Făget și Slatina care, în afara faptului că sunt datate nu se aseamănă unul cu celălalt. Sigiliul comunei Botești este rotund, nu are emblemă, iar legenda este scrisă în limba română, sigiliul opidului Făget are formă ovală, păstrează stema tradițională, legenda fiind scrisă în limba română, în timp ce sigiliul comunei Slatina are formă rotundă, păstrează emblema tradițională, iar legenda este scrisă în limba maghiară.

46 Idem, *Colecția Cotoșman Gh.*, dosar 70/1861, f. 1-1v.

În anul 1866 apare tot în comitatul Caraș o nouă serie de sigilii comunale, foarte asemănătoare cu cele emise în anul 1849, adică: formă rotundă, cu exergă din cercuri perlate în care este înscris în limba maghiară numele comitatului și anul (1866), iar în câmp este înscris numele localității și un număr de ordine. Astfel de sigilii au fost identificate pentru comunele Coșteiu Mic, Jupani, Sâlha și Târgoviște. Este evident că matricele acestor sigilii au fost executate pe baza unui model tip și numărul lor de ordine indică, se pare, numărul localităților din comitatul Caraș care au adoptat acest tip de sigiliu (cel al satului Coșteiu Mic are numărul de ordine 85, al comunei Sâlha 164, iar cel al comunei Jupani 202) întrucât în paralel cu acest tip de sigiliu folosit de comunele amintite constatăm că în comitatul Caraș s-au introdus alte modele de sigilii comunale. Astfel, comunele din plasa Reșița de pe domeniul cameral minier Bocșa renunță în anii 1866 sau 1867 la sigiliul cu floarea de crin și cu legenda în limba germană, adoptând un model de sigiliu diferit, în care floarea de crin este înlocuită cu o coroană închisă plasată în partea superioară a câmpului sigilar, iar sub coroană și la marginea câmpului sigilar este înscrisă legenda, de data aceasta în limba maghiară. În toate cazurile legenda are aceeași compoziție: denumirea comunei, a plășii (cercului) și a comitatului (de exemplu KÖLLNIK KÖZSÉGE KRASSO VÁRMEGYE RESICZAI KERÜLET). Localitățile pentru care s-a identificat acest tip de sigiliu sunt: Câlnic, Cuptoare, Dezești, Doman, Ezeriș, Fârlug, Moniom, Reșița Română, Soceni, Târnavă și Țerova.

Alte comune din comitatul Caraș, din cercurile Bara, Birda, Timiș și Iladia, dar aflate tot pe domeniile miniere, devenite între timp proprietate privată, își înlocuiesc și ele în anul 1866 vechile modele de sigilii cu altele noi, caracterizate prin forma rotundă, lipsa emblemei și redarea legendei în limba română. Legenda este mai mult sau mai puțin cuprinzătoare, adică doar uneori se precizează cercul aparținător, cuvântul comitat este uneori prescurtat (COMI), iar cuvântul COMUNA lipsește și el în unele cazuri. Aceste sigilii nu sunt datate, dar din verificarea și confruntarea documentelor rezultă că majoritatea acestor sigilii au fost introduse în anul 1866. Localitățile pentru care am identificat acest tip de sigiliu sunt: Bunea, Ciortea, Crivina, Dubești, Iam, Ierșnic, Leucușești, Milcoveni, Nicolinț, Ohaba Lungă, Petrilova, Remetea Luncă, Răcăjdia, Rusova Nouă și Vrăniuț. Alte comune din comitatul Caraș au adoptat sigilii cu aceleași caracteristici (rotunde, cu legenda scrisă în limba română), însă și-au menținut emblema tradițională (Agadici, Brădișorul de Jos, Jitin, Ciudanovița, Zorleanțu Mare). Nefiind datate și bazându-ne pe data documentelor pe care sunt imprimate aceste sigilii putem afirma că cel al comunei Zorleanțu Mare a fost introdus în uz în anul 1868, iar celelalte cel mai devreme în anul 1870. De altfel, comuna Vermeș din comitatul Caraș își confecționează în acest an două matrice sigilare datate, una cu legenda în limba latină și alta cu legenda în limba română.

Unele localități din Banat și-au schimbat sigiliul în deceniile următoare, poate pentru motivul că matricea sigilară s-a pierdut sau s-a degradat. De exemplu, în septembrie 1872 notarul satului Lucareț, Nicodim Dionisie, a pierdut

matricea sigilară pe drumul dintre Recaș și Lucareț (Primăria Nițchidorf, 2/1873, pg. 12).

Târgul Guttenbrun a adoptat în anul 1867 un sigiliu nou, cu emblema tradițională și cu legenda în limba maghiară, iar în anul 1877 târgul Ciacova adoptă un sigiliu, foarte asemănător cu cel din anul 1867, adică cu aceeași emblemă și legendă, însă având formă ovală.

Și comuna Sânmihaiu German adoptă în anul 1877 un nou sigiliu, cu formă rotundă, care conține emblema tradițională și cu legenda redată în limba maghiară, mai cuprinzătoare: TEMES MEGYE NÉMET SZT. MIHÁLY KÖZSÉGE PECSÉTJE 1877.

În comitatul Torontal se pare că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea foarte puține localități au mai folosit sigilii cu stemă sau emblemă. Comuna Giulvăz, de exemplu, își confecționează în anul 1868 un sigiliu cu emblemă și cu legenda în limba maghiară, dezvoltată astfel: T<ERRAIN> N<EU> S<IEDLUNG> TORONTAL WAR<MEGYE> BEN GYULFESZ PETSETYE 1868⁴⁷. Acest sigiliu este folosit până în anul 1886, iar din anul următor este înlocuit cu unul fără emblemă și cu legenda redusă la: TORONTAL MEGYE KÖZSÉG GYULFESZ. De altfel, comuna Iazova și-a schimbat și ea sigiliul în anul 1876, acesta neavând emblemă, ci numai legenda în limba maghiară: JAZOVA KÖZSÉGE PECSETJE 1876. De asemenea comuna Franiova folosea în anul 1876 modelul de sigiliu datat 1833, cu emblemă⁴⁸, pentru ca în anul 1881 comuna respectivă să folosească altul, fără emblemă. Practic aproape toate localitățile din comitatul Torontal pentru care am reușit să identificăm sigilii realizate pe documente din a doua jumătate a secolului XIX, nu au mai beneficiat de emblemă (Biled, Bulgăruș, Checea, Cheglevici, Comloșul Mare, Cebza, Dolaț, Dudeștii Vechi, Grabaț, Ciavoș, Jimbolia, Lenauheim, Lovrin, Mодоșu Sârbesc, Peciou Nou, Periam, Pesac, Tomnatic, Teremia Mare ș.a. Alte localități precum Cenadul Sârbesc, Cenadul German, Comloșu Mic, Foeni, Sânnicolau Mare Sârbesc, Sânpetru Mare, au continuat să folosească o vreme, după anul 1850, sigilii cu emblemă, dar au terminat prin a le înlocui în deceniile 7-8, cu sigilii fără emblemă. Târgul Jimbolia, începând cu anul 1849, a emis până în anul 1900 cel puțin 6 tipuri de sigilii, toate fără emblemă. În schimb, emblema localității este redată într-o frumoasă vignetă care servea la lipirea corespondenței emise de primărie. Singurul sigiliu de primărie cu emblemă care apare pe documente în anul 1888 este cel al comunei Diniaș.

După desființarea Graniței Militare Bănățene în anul 1872 se constituie comitatul Severin cu reședința la Caransebeș, având în subordine cea mai mare parte a fostelor sate grănicerești, grupate în 4 plăși: Caransebeș, Bozovici, Teregova și Orșova⁴⁹. Administrațiile acestor comune încep să-și confecționeze și ele sigilii, inițial cu legenda în limba română (ex. Șumița), apoi în limba

47 Idem, fond *Prefectura Torontal*, dosar 2/1886, f. 4.

48 Episcopia romano-catolică Timișoara, *fonduri parohiale*.

49 D.J.T.A.N., fond *Prefectura Severin*, dosar 1/1873, f. 1-3.

maghiară (ex. Cornea). Sigiliile din fosta Graniță Militară nu au avut embleme, ele apărând în perioada când administrațiile comunale renunțau la a se reprezenta în sigiliile proprii prin embleme.

Sigiliile au fost realizate inițial prin aplicarea matricelor gravate în incizie în ceara caldă peste document. Aplicarea sigiliilor în ceară s-a practicat până în deceniul al 6-lea al secolului XIX, mai târziu ceara folosindu-se doar când sigilarea avea ca scop închiderea corespondenței. Astfel, s-a identificat un sigiliu cu cap de înger al satului Sacoșu Turcesc, realizat în ceară în vederea închiderii unei corespondențe adresată Protopopiatului Jebel în anul 1859, dar în același timp Primăria comunei Sacoșu Turcasc folosea pe documentele emise încă din anul 1856 un nou tip de sigiliu imprimat în tuș⁵⁰. De asemenea, Primăria Deta închidea în anul 1872 o corespondență cu sigiliul datat 1832, aplicat în ceară, în timp ce pentru autentificarea actelor folosea sigiliul cu coroană, introdus în uz după anul 1860⁵¹. În paralel s-a introdus, din deceniile 4 și 5, folosirea fumului în locul cerei, aceleași matrice gravate în incizie fiind afumate și apoi imprimate pe documente. Imaginea obținută astfel pe document are culoarea acestuia, adică nuanțe de bej, galben sau vernil pe fond negru. Odată cu răspândirea tușurilor pentru scris, din deceniile 7 și 8 se generalizează folosirea acestora și la realizarea impresiunilor sigilare. Matricele sigilare confecționate acum sunt realizate în excizie. Inițial culoarea tușului folosit era negru, dar deseori se întâlnesc culori în nuanțe de verde, albastru, bleu și chiar grenă.

Forma sigiliilor folosite de administrațiile satelor, comunelor și târgurilor din Banat a fost, cel mai adesea, rotundă, dar și ovală. Dimensiunile lor variază în jurul a 30-35 mm. Sigiliile satelor camerale din zona minieră, cu inițialele W. D. în câmpul sigilar, au formă ovală și măsoară 30x35 mm, cele ale satelor de pe valea Mureșului emise în anii 1794-1795 sunt rotunde și au diametrul de 30 mm, ca și cele ale satelor din zona Făget cu legenda în limba germană, în timp ce sigiliile din comitatul Timiș cu emblema reprezentată prin capul de înger și cu inițiale C. Te. în legendă sunt tot rotunde, dar au diametrul de 28 mm. Sigiliile apărute în comitatul Torontal în anul 1831 sunt rotunde (30 mm), cele apărute în comitatul Timiș în 1831 și 1832 sunt ovale (30x34 mm), iar cele apărute în anii 1835 și 1836 sunt rotunde și măsoară 35 mm. Sigiliile din comitatul Caraș cu floarea de crin sunt de regulă ovale și măsoară 27x30 mm, cele cu legenda HELYSÉG PETSÉTYE sunt ovale și măsoară 30x35 mm. Cele care sunt datate 1834 sunt de asemenea ovale și măsoară 30x34 mm, iar cele ale satelor de pe domeniile miniere, cu coroana mică în câmpul sigilar, sunt rotunde și măsoară 35 mm. Tot rotunde și cu diametrul de 35 mm sunt și sigiliile emise în anii 1849 și 1866. Sigiliile fără stemă, cu legenda în limba germană, din timpul perioadei absolutiste, sunt și ele rotunde și au diametrul de 30 mm iar cele apărute în anul 1861 sunt, de asemenea rotunde, măsurând 28 mm. Sigiliile folosite în ultimele

50 Idem, fond *Protopopiatul ortodox Jebel-Buziaș*, dosar 10/1855, nepaginat.

51 Idem, fond *Primăria Deta*, dosare 1/1872 și 7/1872, nepaginate.

două decenii ale secolului al XIX-lea de comunele din comitatul Torontal au formă, de regulă, ovală, cu dimensiuni diferite de la o comună la alta, în timp ce sigiliile folosite de comunele din comitatele Caraș-Severin și Timiș sunt rotunde și de dimensiuni, deasemeni, variabile, în jurul a 30 mm diametru.

Limba în care au fost scrise legendele sigiliilor din Banat s-a schimbat de la o perioadă la alta, potrivit evoluției politico-administrative produse în cadrul Imperiului Habsburgic și respectiv în cadrul Regatului Ungariei, dar această relaționare nu este întotdeauna valabilă.

Cele mai vechi sigilii atestate, apărute la sfârșitul perioadei imperiale, adică înainte de anul 1779, când limba oficială în Banat era latina, cuprind legende scrise în limba germană (Biled, Giarmata, Jadani, Cenadu German, Dudești Vechi, Periam ș.a.) ca și sigiliile din districtul Vârșeț care conțin în legendă inițialele denumirii germane a districtului respectiv (W. D.). Tot în limba germană sunt scrise legendele sigiliilor satelor de pe Valea Mureșului, emise în anii 1794 și 1795, ca și ale sigiliilor nedatate ale satelor din zona Făget, a căror apariție n-am putut-o data, dar care pare să fie anterioară anului 1800. După încorporarea Banatului în Regatul Ungariei în 1778 și până în anul 1831 când în Banat este introdusă ca limbă oficială limba maghiară în locul celei latine, sigiliile comunale emise în această perioadă au legende redactate cu precădere în limba latină și mai rar în limba germană. Începând cu anul 1831 însă foarte multe localități din Banat își schimbă sigiliile aflate în uz având legenda în limba latină sau germană, cu sigilii în care legenda este redactată în limba maghiară. Bineînțeles că tot în limba maghiară sunt redactate și legendele sigiliilor emise în timpul revoluției, în anul 1849. Instaurarea regimului absolutist austriac are ca efect și reintroducerea limbii germane ca limbă oficială, ceea ce a însemnat pentru foarte multe localități și o nouă schimbare a sigiliilor existente cu altele în care legenda este scrisă, bineînțeles, în limba germană. Această situație a durat mai puțin de un deceniu, căci după restaurarea administrației maghiare, începând cu anul 1861 se emit alte sigilii, cu legenda scrisă în limba maghiară, sau se folosesc cele vechi, anterioare revoluției sau emise în anii revoluției și care aveau legenda scrisă în limba maghiară, pentru ca la sfârșitul secolului al XIX-lea toate sigiliile comunale și de târguri să conțină legende scrise în limba maghiară.

Excepție fac, totuși, o serie de comune din comitatul Caraș și câteva din comitatul Timiș care la un moment dat au adoptat în sigiliile lor limba română. Cele mai vechi sigilii sătești identificate care conțin cuvinte românești, aparțin satelor Sudriaș și Luncani din zona Făgetului. Executanții acestor matrice sigilare însă nu cunoșteau limba română, întrucât numai așa se explică aproximația folosirii ei. Sigiliul satului Sudriaș nu este datat, a fost identificat pe documente din anii 1831-1832 și conține cuvintele: SATO SOUDRIACH⁵², iar sigiliul satului Luncani, nedatat, a fost identificat în perioada 1849-1853, având următoarea legendă: SAT LUNKAN D. S. (DORF SIGIL)⁵³. În anul 1853 alte 3

52 Idem, fond *Prefectura Severin, Tribunalul comitatens*, dosare 2379/1862, f. 6, 2388/1862, f. 6 v, 8, 10.

53 Ibidem, dosar 9659/1862, f. 4 v.

comune din zona Făget (Bruznic, Bunea Mare, Rădmănești) adoptă sigilii cu legenda în limba română, comuna Bruznic renunțând la un sigiliu cu legenda în limba latină, iar comuna Rădmănești renunțând la sigiliul cu legenda în limba maghiară. În anul 1855 și comuna Băuțarul de Jos emite un sigiliu cu emblema redactată în limba română.

Remarcăm faptul că sigiliile celor 4 sate (Bruznic, Bunea Mare, Rădmănești și Băuțaru de Jos) au fost emise în perioada absolutistă, când unele comune au renunțat să folosească sigiliile scrise în limba maghiară, înlocuindu-le în general cu sigilii scrise în limba germană.

Cele mai multe sigilii comunale din comitatul Caraș având legenda scrisă în limba română își fac apariția pe documente începând cu anul 1866 (excepție fac opidul Făget și comuna Botești ale căror sigilii sunt datate 1863). S-au identificat astfel de sigilii pentru localități din plășile Iladia, Bara, Birda și Timiș. Explicația acestei situații constă în introducerea limbii române ca limbă oficială internă în anul 1861 în comitatul Caraș, dar probabil și faptului că aceste comune se aflau pe domeniile miniere, proprietăți imperiale devenite între timp proprietate privată. În aceste zone administrația localităților se bucura de oarecare autonomie față de administrația centrală maghiară. Tot în comitatul Caraș a fost identificat sigiliul comunei Suboțița cu legenda redactată în limba sârbă. Acest sigiliu a înlocuit în anul 1864 un altul, având legenda în limba maghiară.

Interesant este cazul comunei Vermeș care în anul 1870 își confecționează două matrice sigilare foarte asemănătoare, dar care au legenda scrisă în limba latină și limba română.

Începând cu anul 1879 sigiliile scrise în limbile română, sârbă sau germană încep să fie înlocuite cu altele, cu legenda în limba maghiară, astfel că în ultimele două decenii ale secolului XIX toate comunele din comitatul Caraș folosesc în scrierea legendelor sigilare limba maghiară.

În comitatul Timiș sunt cunoscute două comune care au adoptat, probabil după anul 1861, sigilii cu legenda în limba română. Este vorba de comunele Beregsău Mare și Bodrogu Nou.

Principalele elemente definitorii ale unui sigiliu sunt legenda și însemnele sigilare, însemne care pot constitui o stemă sau doar o emblema. În cazul sigiliilor comunale din Banat se constată că în majoritatea covârșitoare a cazurilor este vorba de embleme, însemnele specifice fiind plasate direct în câmpul sigilar și nu în scut. De altfel, lipsa scuturilor în cazul sigiliilor sătești și comunale este o trăsătură caracteristică nu numai pentru Banat, ci și pentru celelalte zone ale României, și nu numai.

Însemnele cuprinse în sigiliile localităților rurale din Banat acoperă, ca semnificație o arie tematică diversă și interesantă: scene domestice, de vânătoare sau de muncă, unelte, păsări și animale domestice sau sălbatice, construcții diverse, ape, plante, sfinți și scene religioase, aștri etc. În evoluția lor de-a lungul perioadei studiate, sigiliile comunale bănățene se remarcă printr-o mare stabilitate

a însemnelor, cu excepția unor momente în care se pare că autoritățile au intervenit impunând un anumit model de emblemă într-o anumite unitate administrativă. Avem în vedere momentul reintegrării Banatului în anul 1778 Regatului Ungariei care în plan sfragistic a avut ca efect emiterea de sigilii sătești cu emblema constând în capul de înger. Aceste sigilii, cu capul de înger, au înlocuit sigiliile mai vechi ale unor comune, sigilii în care erau reprezentate embleme diferite de la un sat la altul. Astfel, primul sigiliu al satului Giarmata din anii 1772-1773 are în câmp, se pare, o clădire și plante suprapuse de Fecioara Maria cu Pruncul, în timp ce în al doilea sigiliu este redat un cap de înger sub care sunt gravate inițialele comitatului Timiș (C.Te). Aceeași situație se prezintă și în cazul satului Sânpetru German, unde în primul sigiliu identificat în anul 1773 emblema este reprezentată de Sfântul Petru, iar în sigiliul următor aceasta este înlocuită de capul de înger.

Pornind de la constatarea că emblema reprezentată de capul de înger apare după anul 1778 în sigiliile a cel puțin 27 localități rurale din comitatul Timiș și că două dintre aceste localități (Giarmata și Sânpetru German) au avut anterior sigilii cu altă emblemă, presupunem că și celelalte sate au avut anterior sigilii cu embleme proprii. De altfel, multe din cele 27 sate au preluat aproape identic capul de înger în emblemele sigiliilor următoare apărute în anii 1831-1832 (Belinț, Unip, Beregsău, Sacoșu Turcesc), alte sate au adoptat embleme în care au combinat mai multe însemne, între care și capul de înger (Parța, Sinersig, Utvin, Șipet, Giarmata), iar alte sate au renunțat complet la acest însemn, revenind la emblema proprie de dinainte de a se introduce capul de înger. Este exemplul satului Sânpetru German care în 1831 renunță la sigiliul cu cap de înger și emite un sigiliu cu emblemă compusă din 4 însemne, între care Sfântul Petru. Acest însemn este preluat de fapt din primul sigiliu. În perioada absolutistă, când majoritatea primăriilor comunale din cercul Timiș emit sigilii fără stemă, primăria comunei Sânpetru German emite un nou sigiliu având emblema reprezentată de Sfântul Petru, deci se revine complet la emblema inițială, cea din perioada Banatului imperial.

Foarte concludent este un document al Primăriei Becicherecu Mic în care este descrisă stema comunei în anul 1831 și în care se precizează că elementele componente ale acesteia sunt cele din stema veche. Or, în perioada 1804-1831 pentru satul Becicherecu Mic este identificat sigiliul cu cap de înger, deci documentul respectiv făcea trimitere la o stemă anterioară acesteia. În mod sigur este vorba de un sigiliu folosit în perioada imperială și care a fost înlocuit după anul 1778 cu cel cu capul de înger. În concluzie, în anul 1831 comuna Becicherecu Mic renunță la sigiliul cu capul de înger, readoptând stema inițială: scutul tăiat, mobilat în cartierul superior cu un snop de grâu și rogoz, iar în cartierul inferior cu un vânător și o goarnă poștală.⁵⁴

⁵⁴ Idem, fond *Primăria Becicherecu Mic*, dosar 22/1876, f.1.

În zona Carașului, satele din districtele miniere au adoptat și ele sigilii cu același model de emblemă. Avem în vedere sigiliile cu floarea de crin din districtul minier Bocșa, a căror apariție pe documente am stabilit-o la nivelul anului 1819. Cel puțin unele dintre aceste comune, în anii 1866 și 1867 au emis noi sigilii în care floarea de crin este înlocuită cu o mică coroană închisă. Semnificația acestor însemne sigilare este legată, de bunăseamă, de rolul crescut al Curții de la Viena în administrarea acestor localități, datorită statutului economic special al zonei în cadrul imperiului.

Încă un grup de 10 sate bănățene au emis în anii 1794 și 1795 sigilii cu emblemă aproape identică: o barcă cu catarg prins în 3 odgoane, cu sau fără cabină și condusă de un vâslaș. La acestea se adaugă satul Țela în a cărui emblemă se află 3 luntre. Având în vedere că satele respective sunt amplasate pe valea Mureșului, emblema este cât se poate de sugestivă pentru ocupația locuitorilor respectivi. Poate că în cazul acestor sate nu este vorba de o „comandă” a autorităților privitoare la stabilirea însemnelor sigilare, ci de un demers comun al satelor respective care erau legate strâns de practicarea navigației pe Mureș.

În afara sigiliilor ale căror embleme sunt identice sau asemănătoare din motivele prezentate mai înainte, celelalte sigilii conțin stemă sau emblemă cu însemne proprii fiecărei comune. Aceste însemne sunt expresia a ceea ce comunitățile sătești aveau mai reprezentativ. Uneltele de muncă (sapă, secure, greblă, plug, fier și brăzdar de plug, coasă) ca și snopul sau lanul de grâu, vița de vie, pomii fructiferi sunt însemne cuprinse în sigiliile multor sate bănățene, arătând în mod evident ocupația de bază a comunităților respective.

Unele embleme sătești redau adevărate scene de muncă: țăranul arând (Ohaba Matnic, Fizeș, Suboțița, Satu Mare, Măureni, Șemlacu Mic, Zgribești), țăran pescuind cu plasa (Peștere), țăran torcând (Bichigi) sau ciobani cântând la fluier în mijlocul turmei de oi (Dejan). Interesantă este emblema satului Fizeș în care țăranul aflat la arat este supravegheat de un domn care ține în mână un bici.

Creșterea animalelor în comunitățile rurale bănățene este reflectată în emblemele sătești prin animale și păsări domestice precum: calul (Bulgăruș, Cacova, Ciortea, Homorici, Sâlha, Sesani, Prisaca, Povergina, Voivodinț ș.a.), boul (Găvojdia), cocoșul (Biled, Curtea), oile (Fărășești, Peștere, Berliște, Jitin). Câinele ca tovarăș de viață al oamenilor din mediul rural este prezent în emblemele multor sate fie solitar sau însoțindu-l pe țăran la munca câmpului, fie alături de vânător sau păzind turma de oi sau gospodăria (Remetea Luncă, Delinești, Dejan, Bichigi, Surducu Mic, Solcița, Podporani).

Albinăritul a fost socotit ocupație reprezentativă pentru multe sate bănățene, în emblemele acestora apărând stupul (Dubești, Criciova, Ohabița, Bucovăț, Remetea-Pogănici, Vișag, Vucova, Dudeștii Vechi).

Navigația este reflectată în emblemele satelor de pe Valea Mureșului, dată fiind importanța deosebită a transportului sării pe Mureș dinspre Transilvania spre Ungaria. Aceste sate au adoptat emblema reprezentată de luntrea cu vâslaș

(Bacameziu, Birchiș, Căpâlnaș, Virișmort, Căprioara, Lalașinț, Ostrov, Sălciva, Valea Mare, Pojoga, Țela). Emblemele altor sate cuprind bărci sau ancore (Utvin, Bogda, Părul, Lugojel).

Comunitățile din zonele miniere, a căror viață era, desigur, pe deplin legată de activitatea minieră, au adoptat embleme cu însemne specifice acestei activități: două ciocane încrucișate (Dognecea, Moravița, Bocșa Montană, Reșița Montană, Sasca Montană) sau o gură de mină (Remetea Pogănici). Satul Jupani este reprezentat pur și simplu de un miner. De asemenea, prelucrarea metalelor sau a sticlei este simbolizată de cuptoarele de topit (Ilidia, Tomești). Morile de apă sunt și ele prezentate în sigiliile unor comune, ca dovadă a importanței lor pentru comunitățile respective (Birda, Gladna Română, Vărădia, Vrăniuț, Voivodinț). Pescuitul este sugerat prin prezența pescarilor și peștilor în emblemele unor sate (Brezova, Brănești, Peștere, Răcăldia).

Mediul natural de viață al comunităților este foarte bine reprezentat în emblemele adoptate de acestea. Plante, animale, forme de relief specifice fiecărui sat sunt redate în compoziții foarte diverse și interesante. Barza și rogozul semnifică zonele mlăștinoase (Jimbolia, Becicherecul Mic, Răchita). Animalele și păsările sălbatice apar în emblemele multor localități ca dovadă a bogăției faunistice a zonei: cerbul (Fiscut, Bârna, Lalașinț, Saravale, Jena, Coșava, Tincova), iepure (Băsești), urs (Ciclova Română), porc mistreț (Poieni și Nevrincea), lup (Cutina și Ciudanovița), vultur (Bunea Mare și Pădureni). Caprele negre cățarate pe stânci, uneori urmărite de câini de vânătoare, constituie emblema unor localități montane (Rugi, Socolari, Delinești, Sasca Română). Stâncile, văile, pâraiele, dealurile, crângurile, brazii sau alți copaci sunt prezente ca însemne în emblemele foarte multor localități (Aluniș, Bencecul de sus, Bencecul de Jos, Berecuța, Petrovaselo, Sintar, Ususău, Cenadul Sârbesc, Armădia, Baloșești, Drinova, Fârliug, Valeabou ș.a.). O emblemă foarte interesantă este cea a comunei Tomnatic (Trieleswetter) care poate fi considerată o emblemă „vorbitoare”, imaginea redată în emblemă sugerând vremea rea (din nori cade peste clădiri o aversă, însoțită de fulgere).

Multe comunități bănățene au adoptat în emblema lor lăcașuri și scene religioase, imagini de sfinți, îngeri sau obiecte cu semnificație religioasă. Între acestea bisericile constituie emblema cel mai des întâlnită (Alioș, Bogda, Butin, Cerneteaz, Checheș, Cralovăț, Denta, Dorgoș, Marcoveț, Mănăstire, Obad, Ohaba-Forgeci, Sacoșu Maghiar, Șarlota, Șemlacu Mare, Șemlacu Mic, Ususău, Vărădia, Jimbolia, Peciou Nou, Apadia, Brebu, Maidan, Bucovăț, Greoni, Ilidia, Jabăr, Margina, Mâtnicu Mare, Mănăștur, Ohaba Sârbească, Slatina, Știuca, Temerești, Zorlencior). Alte localități (Sângeorge, Senthubert, Sânpetru German, Sânpetru Sârbesc, Sânnicolau Mare Sârbesc) au în emblemele lor pe sfinții al căror nume îl poartă. La acestea se poate adăuga emblema satului Teremia Mare (Marienfeld) redată de imaginea Fecioarei Maria cu Pruncul Iisus, imagine care se regăsește și în emblemele altor sate (Gherteniș, Calina, Goruia, Gârliște), la fel ca și sfântul Gheorghe (Fibiș, Giurgiova). Sfântul Gerard este redat în

emblema localității Cenadu German și probabil și în cea a comunei Teremia Mica. Alte însemne cu semnificație religioasă creștină sunt reprezentate de îngeri (Hitiaș, Gottlob), sfinți (Tomnatic, Comloșu Mic, Izvin, Racovița), icoană (Lupac) ș.a. O semnificație aparte pare să o aibă însemnele localităților Dudeștii Noi, Colonia Bulgară și Ticvanu Mare care sunt reprezentate de un cal sprijinind o banieră.

O altă categorie de însemne pe care o considerăm interesantă este cea a construcțiilor, altele decât cele de cult. Între ele predomină cetăți redată sub forma unor turnuri de cetate (Duleu, Valeapai, Izgar, Blajova, Valeamare, Ictar, Lipova, Franiova, Jebel) sau porțiuni de cetate (Bacova, Kubin, Potoc, Opațița, Ciacova, Ghilad). Podurile și podețele, cu rol deosebit în viața locuitorilor, sunt prezentate și ele în emblemele unor comune (Deta, Crivobara, Știuca).

În concluzie, sigiliile comunităților rurale din Banatul istoric au apărut în deceniul 8 al secolului al XVIII-lea ca o consecință a dezvoltării vieții sociale și deci a necesității ca ele, comunitățile, să dispună de un mijloc propriu și sigur de autentificare a actelor emise, tot mai numeroase, care reglementau relațiile atât în interiorul comunității cât și cu alte instituții ale vremii.

Diversitatea caracteristicilor sigiliilor comunităților rurale, inclusiv a însemnelor sigilare, până la revoluția din anii 1848-1849 ne face să credem că a existat, în general, o lungă autonomie a administrațiilor comunităților rurale față de puterea centrală în ceea ce privește emiterea de sigilii. De la mijlocul secolului al XIX-lea se constată o restrângere treptată a acestei autonomii, ajungându-se nu doar la impunerea limbii oficiale în redactarea legendelor sigiliilor, ci și la renunțarea reprezentării comunităților prin însemne sigilare. Totuși, în zonele din partea de est a Banatului, aflate sub jurisdicția administrației comitatense, dar și a administrației montanistice, și în care populația românească avea o pondere covârșitoare, comunitățile rurale au rezistat cu succes presiunilor administrației centrale, ajungându-se – e drept pentru scurt timp – la folosirea limbii române în redactarea sigiliilor comunale.